

NOTATKI NAUKOWE —
— NOTES SCIENTIFIQUES — SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS

„TURYZM” 1991, z. 1

Andrzej Matczak

ZORGANIZOWANE FORMY TURYSTYKI I WYPOCZYNKU
MIESZKAŃCÓW TOMASZOWA MAZOWIECKIEGO

LES FORMES ORGANISÉES DU TOURISME ET DU REPOS DES
HABITANTS DE TOMASZÓW MAZOWIECKI

ORGANIZED FORMS OF TOURISM AND RECREATION OF
INHABITANTS OF THE TOWN OF TOMASZÓW MAZOWIECKI

Pojęcie „zorganizowane formy turystyki i wypoczynku” obejmuje wczasy i wycieczki (krajoznawcze, rozrywkowe i hobbystyczne) organizowane poza Tomaszowem Mazowieckim oraz różnego rodzaju imprezy kulturalno-rozrywkowe organizowane na terenie miasta przez miejscowe zakłady pracy i biura podróży. Materiały źródłowe w odniesieniu do całego roku 1984 zebrano w trakcie kwerendy¹ w najważniejszych zakładach przemysłowych (pięciu) i biurach podróży (czterech). Celem opracowania jest przedstawienie wielkości obsługi mieszkańców miasta w zakresie zorganizowanych form turystyki i wypoczynku przez miejscowe zakłady pracy i biura podróży oraz wybranych elementów składu socjalnego, sezonowości i miejsc docelowych wyjazdów uczestników wczasów i wycieczek.

Tomaszów Mazowiecki położony jest nad Pilicą, w bliskim sąsiedztwie lasów spalskich i zbiornika sulejowskiego. Położenie to stwarza mieszkańcom miasta dogodne warunki do uprawiania turystyki, w tym szczególnie weekendowej, ale także i wypoczynku dorocznego. W 1984 r. miasto liczyło 66,1 tys. mieszkańców, z których prawie 40% pracowa-

¹ Materiały zebrano w trakcie prowadzonych w Tomaszowie Mazowieckim w lipcu 1985 r. ćwiczeń studenckich z geografii społeczno-ekonomicznej, których celem było m. in. poznanie zakresu i możliwości analizy problemu turystyki i wypoczynku mieszkańców miasta przemysłowego na podstawie informacji uzyskanych od organizatorów imprez turystyczno-wypoczynkowych (a więc od strony pośrednich metod informacji).

ło zawodowo (26,5 tys. osób). Tomaszów Mazowiecki jest też ważnym ośrodkiem codziennych dojazdów do pracy w przemyśle włókienniczym i chemicznym ludności z okolicznych wsi (3,1 tys. osób). Łącznie posiada 29,6 tys. miejsc pracy. W strukturze posiadanych miejsc pracy dominuje sektor II (przemysł i rzemiosło), na który przypada 20,1 tys. pracowników (tj. 68,1⁰/₀); w jego obrębie sam przemysł zatrudnia 18 tys. osób. Na sektor usługowy (III) przypada 9 tys. miejsc pracy (tj. 30,3⁰/₀). W sektorze tym przewagę ma zatrudnienie w usługach materialnych (4,5 tys. pracowników) nad niematerialnymi (4,1 tys.). Natomiast sektor I (rolnictwo i leśnictwo) odgrywa nieznaczną rolę, zatrudnia niecałe 0,5 tys. pracowników (co stanowi 1,6⁰/₀). Tomaszów Mazowiecki od momentu swego powstania w XIX w. aż do chwili obecnej jest typowym ośrodkiem przemysłowym (duży w skali kraju ośrodek przemysłu włókienniczego i chemicznego). Do początku lat 70-tych miasto spełniało głównie funkcje miejsca pracy. Dopiero rozwój budownictwa mieszkaniowego w latach 70-tych uczynił z Tomaszowa Mazowieckiego miasto o zrównoważonej funkcji miejsca pracy i zamieszkania. Omówiona struktura funkcjonalna miasta, jak i jej zmiany w kilkunastu ostatnich latach, mają dziś znaczące konsekwencje w zakresie wielkości i struktury popytu mieszkańców na zorganizowaną turystykę i wypoczynek (duża konkurencja taniego wypoczynku urządzanego u rodziny na wsi).

1. TURYSTYKA I WYPOCZYNEK ORGANIZOWANY PRZEZ ZAKŁADY PRACY

Zakłady pracy uczestniczą w organizowaniu dla swoich pracowników i ich rodzin wczasów w okresie urlopowym, kolonii dla dzieci, głównie w okresie wakacyjnym, oraz różnych imprez kulturalno-rozrywkowych, turystycznych i wypoczynkowych w dni wolne od pracy. Dane dotyczące wypoczynku wczasowego oraz organizowanych imprez rozrywkowo-wypoczynkowych w 1984 r. uzyskano w działach socjalnych pięciu największych w mieście zakładów przemysłowych. Były to: Tomaszowskie Zakłady Włókien Chemicznych (TZWCh) „Chemitex-Wistom”, Mazowieckie Zakłady Przemysłu Wełnianego (MZPW) „Mazowia”, Tomaszowskie Zakłady Przemysłu Wełnianego im. M. Nowotki (TZPW) „Tomtex”, Fabryka Dywanów (FD) „Weltom” i Zakłady Przemysłu Odzieżowego (ZPO) „Pilica”. W wymienionych zakładach pracowało ok. 13 tys. osób. Stanowiło to ponad 2/3 ogółu zatrudnionych w przemyśle Tomaszowa Mazowieckiego.

Rozdział środków finansowych przeznaczonych na działalność w zakresie turystyki i wypoczynku jest nierównomierny. Podstawowa część środków przypada na finansowanie wczasów i kolonii w okresie urlopowo-wakacyjnym, natomiast niewiele przeznacza się na finansowanie imprez kulturalno-rozrywkowych, turystycznych i wypoczynkowych organizowanych w dniach wolnych od pracy. Odwrotnie przedstawia się liczba uczestników w wyżej wymienionych formach wypoczynku. W 1984 r. w imprezach kulturalno-rozrywkowych, turystycznych i wypoczynkowych organizowanych w dni wolne od pracy wzięło udział 26 840 osób, natomiast w wypoczynku wczasowym 2680 osób (tab. I). Najwięcej, tj. 22,1 tys. osób, wzięło udział w imprezach kulturalno-rozrywkowych. W większości imprezy te odbywały się w Tomaszowie Mazowieckim i zgromadziły 18,8 tys. osób. Do Łodzi i Warszawy wyjechało na tego typu imprezy 3,2 tys. osób. Niewiele osób (100) wzięło też udział w kuligu organizowanym w Spale i Nagórzycach. Podobnie było w przypadku imprez sportowych. Prawie 940 osób uczestniczyło w nich na terenie Tomaszowa Mazowieckiego, a zaledwie 340 wyjechało do: Łodzi (120 osób), Chorzowa, Warszawy, Radomska, Piotrkowa, Bydgoszczy. Zupełnie inaczej przedstawiał się udział w imprezach hobbystyczno-wypoczynkowych oraz wycieczkach turystyczno-krajoznawczych, bowiem realizowany był w 100% poza Tomaszowem Mazowieckim. Na grzyby wyjeżdżano głównie w okolice Inowłódza (1332 osoby) oraz w Bory Tucholskie (409 osób) i okolice Wałcza (244 osoby), natomiast na ryby nad Zalew Sulejowski (254 osoby), do Przybyszewa nad Pilicą i do Białobrzegów Radomskich. Na wycieczki turystyczno-krajoznawcze wyjeżdżano przede wszystkim do Warszawy (204 osoby) i Krakowa (195 osób) oraz do miejscowości kultu religijnego (245 osób): Lichenia (164 osoby), Częstochowy i Niepokalanowa. Organizowano także wycieczki na obszary górskie (238 osób): w Góry Świętokrzyskie, Tatry, Bieszczady i Sudety. Natomiast nie organizowano wycieczek do miejscowości nadmorskich. Mniejsza też liczba osób (246) brała udział w wycieczkach na Górną Śląsk, do Kazimierza nad Wisłą, Żelazowej Woli, Poznania, Łowicza.

Na zorganizowane przez badane zakłady pracy w 1984 r. wczasy wyjechało 1218 pracowników i 1463 członków ich rodzin. Zorganizowanymi wczasami objęto więc 9,4% pracowników. Najwięcej w TZWCh „Chemitex-Wistom” — około 14%, a w pozostałych od 4,5% do 6,5% załogi. Z wypoczynku wczasowego organizowanego indywidualnie przez pracowników badanych zakładów, a częściowo dotowanych z funduszu zakładowego, skorzystało w 1984 r. dalsze około 6—15% załogi. Z wczasów zorganizowanych korzystali głównie pracownicy fizyczni

(ich udział wynosił 50—70⁰/₀) oraz emeryci (12,5—34,8⁰/₀). Mniejszy był udział pracowników umysłowych (8,6—27,5⁰/₀).

Tabela I

Mieszkańcy Tomaszowa Mazowieckiego
uczestniczący w zorganizowanych formach
turystyki i wypoczynku w 1984 r.

Les habitants de Tomaszów Mazowiecki
participants aux formes organisées
du tourisme et du repos en 1984

Rodzaje imprez	Organizator	
	zakłady pracy	biura podróży
Imprezy kulturalno-rozrywkowe (np. turnieje, zabawy, wyjazdy do teatru, kuligi, projekcje filmów itp.)	75,1	—
Imprezy sportowe (np. turnieje sportowe, wyjazdy na mecze piłki nożnej itp.)	4,3	—
Imprezy hobbystyczno-wypoczynkowe (np. wyjazdy na ryby, grzyby itp.)	7,8	—
Wycieczki turystyczno-krajoznawcze	3,8	71,6
krajowe	3,8	64,6
zagraniczne	—	7,0
Wypoczynek wczasowy	9,1	28,4
w kraju	9,0	22,1
za granicą	0,1	6,3
Razem	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia autora na podstawie materiałów uzyskanych w biurach podróży i działach socjalnych zakładów pracy.

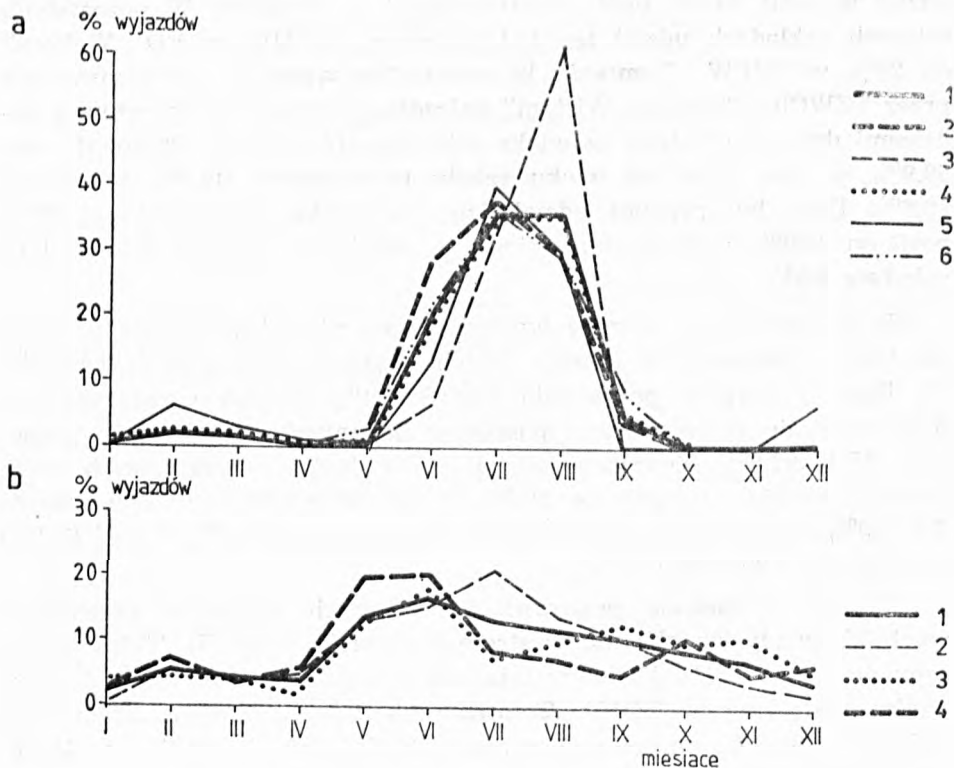
Wypoczynek wczasowy organizowany przez zakłady pracy ma charakter rodzinny. Osoby wypoczywające samotnie stanowiły zaledwie 16,7⁰/₀. Odsetek ten był wyraźnie zróżnicowany pomiędzy badanymi zakładami i wahał się od 1,9⁰/₀ do 20,2⁰/₀. Pozostałe 83,3⁰/₀ osób wypoczywało razem ze swoimi krewnymi. Udział wypoczywających małżeństw bez dzieci wynosił średnio 11,1⁰/₀ przy zróżnicowaniu między zakładami od 8,9⁰/₀ do 20,7⁰/₀. Natomiast małżeństw wypoczywających razem z dziećmi było 38,8⁰/₀ przy zróżnicowaniu wynoszącym od 28,5⁰/₀ do 70,6⁰/₀. Mniejszy udział miały same matki lub ojcowie wypoczywający razem z dziećmi. Wynosił on przeciętnie 33,4⁰/₀, a jego zróżnicowanie pomiędzy zakładami wahało się od 10,3⁰/₀ do 42,4⁰/₀.

Udział dzieci w wypoczynku wczasowym organizowanym przez badane zakłady pracy był duży i wynosił przeciętnie 24,1%. Najwięcej dzieci towarzyszyło rodzicom (głównie matce lub ojcu) w wypoczynku wczasowym organizowanym przez TZWCh „Chemitex-Wistom” — ich udział wynosił 36,5% ogółu korzystających z wczasów. W pozostałych czterech zakładach udział ten był mniejszy, od 21% w FD „Weltom” do 29% w TZPW „Tomtex”. W przypadku wczasów organizowanych przez TZWCh „Chemitex-Wistom” najczęściej wypoczywały razem z rodzicami dzieci i młodzież w wieku szkolnym (7—19 lat). Stanowiły one 59,9%, w tym dzieci w wieku szkoły podstawowej 49,3% i średniej 10,6%. Duży był również udział dzieci w wieku przedszkolnym. Wynosił on 34,9%. Natomiast niewielki — młodzieży starszej (20—25 lat), zaledwie 3,8%.

Na zorganizowane wczasy wyjeżdżało się niemal wyłącznie w sezonie letnim, zwłaszcza w okresie dwóch miesięcy wakacyjnych (rys. 1a). Na lipiec i sierpień przypadało średnio 71% wyjazdów wczasowych, przy poziomie zróżnicowania pomiędzy badanymi zakładami w granicach 65,4—92,8%. Znaczący udział w wyjazdach wczasowych miał jeszcze czerwiec, przeciętnie 20,3% przy zróżnicowaniu wynoszącym 7,2—29%. Natomiast niewielki udział miał wrzesień (4,7%) i maj (0,3%) oraz miesiące zimowe (3,7%).

Wyjazdy wczasowe pracowników badanych zakładów przemysłowych kierowały się głównie w strefę nadmorską (tab. II). Tutaj wypoczywało ponad 3/4 osób korzystających z wczasów. Najwięcej w przypadku pracowników TZPW „Tomtex” (98,6%) i TZWCh „Chemitex-Wistom” (81,3%), mniej w przypadku ZPO „Pilica” (78,4%) i MZPW „Mazowia” (68,5%). Natomiast pracownicy FD „Weltom” nie korzystali ze zorganizowanych wczasów nad morzem. Spośród miejscowości nadmorskich najwięcej pracowników przyjęły: Kołobrzeg — 55,2% (ośrodek wczasowy posiada tu TZWCh „Chemitex-Wistom”), Ustronie Morskie (12,2%), Grzybowo (2,9%), Niechorze (0,7%), Mielenko (1,4%), Ustka (1,5%), Lisi Jar (2,5%). Drugim co do wielkości regionem wczasowym jest najbliższe zaplecze Tomaszowa Mazowieckiego i północne fragmenty Gór Świętokrzyskich. Tutaj na wczasach przebywało 10,5% pracowników korzystających z tej formy wypoczynku. Wypoczywali głównie pracownicy FD „Weltom” (83% ogółu korzystających z wczasów w tym zakładzie), ZPO „Pilica” (21,6%) i TZWCh „Chemitex-Wistom” (8,7%). Wyjeżdżano głównie do Zakościela (5,9%), Sielpii (3,3%) i Inowłódza (1,2%). Trzeci region wczasowy to obszary górskie. Na nie przypadało 8,6% ogółu wyjazdów wczasowych, przy czym udział Karpat wynosił 6,8%, a Sudetów tylko 1,8%. Najliczniej odwiedzani

miejscościami góorskimi były; Wysowa (2,9⁰/), Limanowa (1⁰/), Szczawa (1⁰/), Zakopane (0,5⁰/), Polanica (0,7⁰/). Najmniej osób korzystało ze zorganizowanych wczasów na obszarze Pojezierzy (2,6⁰/).

Rys. 1. Sezonowość wyjazdów mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego w ramach zorganizowanych form turystyki i wypoczynku w 1984 r.

a — wyjazdy organizowane przez zakłady pracy: 1. ogółem, 2. Tomaszowskie Zakłady Przemysłu Wełnianego im. M. Nowotki „Tomtex”, 3. Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Pilica”, 4. Tomaszowskie Zakłady Włókien Chemicznych „Chemitex-Wiston”, 5. Fabryka Dywanów „Weltom”, 6. Mazowieckie Zakłady Przemysłu Wełnianego „Mazowia”; b — wyjazdy organizowane przez biura podróży: 1. ogółem, 2. Biuro Obsługi Ruchu Turystycznego PTTK, 3. Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Gospodarki Turystycznej „Trybunalskie” — oddział w Tomaszowie Mazowieckim, 4. Prywatne Biuro Podróży „Omnitur”

Dessin 1. Le caractère saisonnier des départs dans le cadre des formes organisées du tourisme et du repos en 1984

a — les départs organisés par les entreprises: 1. au total, 2. les Établissements de l'Industrie Textile de Laine M. Nowotko „Tomtex” à Tomaszów Mazowiecki, 3. les Établissements de l'Industrie Vestimentaire „Pilica”, 4. les Établissements des Fibres Chimiques „Chemitex-Wiston”, 5. la Fabrique de Tapis „Weltom”, 6. les Établissements de l'Industrie Textile de Laine „Mazovia”; b — les départs organisés par les agences de voyage: 1. au total, 2. l'Agence de Service du Mouvement Touristique de la Société Touristique Polonaise, 3. l'Entreprise de l'Economie Touristique „Trybunalskie” à Piotrków (section de Tomaszów Mazowiecki) 4. L'entreprise touristique privée „Omnitur”

Tabela II

Kierunki wyjazdów mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego
w ramach zorganizowanych form turystyki i wypoczynku w 1984 r.

Les directions des départs des habitants de Tomaszów Mazowiecki
dans le cadre des formes organisées du tourisme et du repos
en 1984

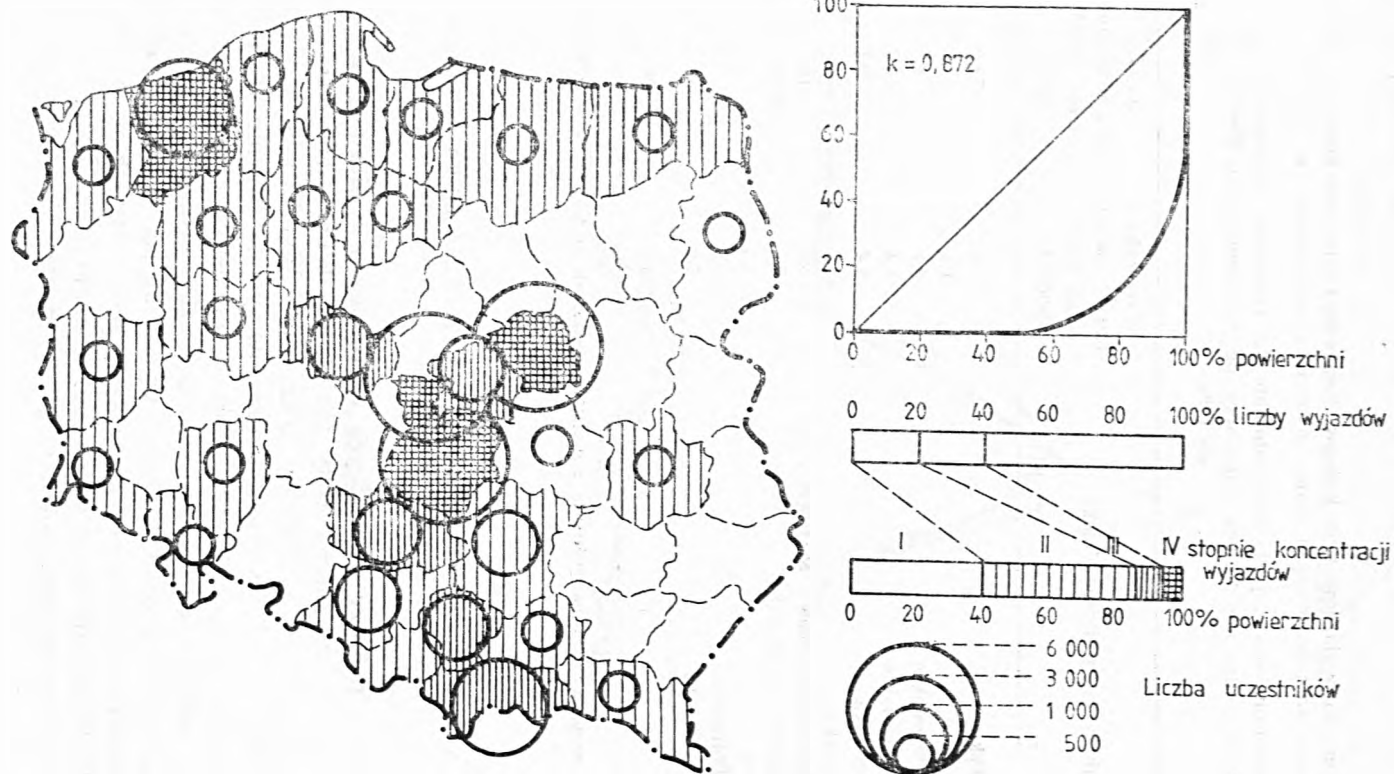
Regiony geograficzne Polski	Wycieczki organizowane przez biura podróży	Wczasy organizowane przez zakłady pracy
Wybrzeże Bałtyku	3,8	78,2
Pojezierza	1,5	2,6
Pojezierze Pomorskie	0,1	1,8
Pojezierze Mazurskie	1,4	0,8
Nizina Wielkopolska	5,4	0,1
Nizina Mazowiecka	41,7	—
Najbliższe okolice Tomaszowa Mazowieckiego	13,2	10,5
Wyżyna Małopolska i Lubelska	16,5	—
Wyżyna Śląska	3,3	—
Karpaty i Podkarpacie	8,6	6,8
Sudety i Nizina Śląska	5,8	1,8
Razem	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia autora na podstawie materiałów uzyskanych w biurach podróży i zakładach socjalnych zakładów pracy.

2. TURYSTYKA I WYPOCZYNEK ORGANIZOWANY PRZEZ BIURA PODRÓŻY

Spośród biur podróży działających w Tomaszowie Mazowieckim badaniami objęto cztery biura. Były to: Orbis, WPGT „Trybunalskie”, PTTK i Prywatne Biuro Podróży „Omnitur”. Wymienione biura obsłużyły w 1984 r. 35,6 tys. osób. Organizowały one głównie wycieczki, w których wzięło udział 24,9 tys. osób. Natomiast w różnych formach wypoczynku pobytowego, tj. we wczasach, zimowiskach i koloniach, wzięło udział 10,7 tys. osób. Zarówno wycieczki jak i wypoczynek pobytowy wymienione biura organizowały przede wszystkim w kraju. W wycieczkach zagranicznych wzięło udział około 3 tys. osób, a w różnych formach wypoczynku pobytowego za granicą około 2,2 tys. osób (tab. I).

Wyjazdy turystyczno-krajoznawcze i wypoczynkowe organizowane

Rys. 2. Struktura przestrzenna wyjazdów mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego w ramach zorganizowanych form turystyki i wypoczynku w 1984 r.

Dessin 2. La structure spatiale des départs des habitants de Tomaszów Mazowiecki dans le cadre des formes organisées du tourisme et du repos en 1984

przez biura podróży trwały najczęściej jeden lub dwa dni. W wyjazdach jednodniowych brało udział przeciętnie 75,2⁰/₀ osób korzystających z pośrednictwa tych biur, natomiast w dwudniowych dalsze 11,7⁰/₀ osób. Z dłuższych wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych korzystało już tylko 13,1⁰/₀ osób.

Biura podróży najwięcej wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych organizują w miesiącach letnich i jesiennych (rys. 1b). W okresie od maja do listopada 1984 r. obsługiwały one przeciętnie 81⁰/₀ ruchu turystyczno-wypoczynkowego. Największe nasilenie tego ruchu występowało w maju (13,6⁰/₀), w czerwcu (16,6⁰/₀) i lipcu (13,3⁰/₀), mniejsze w sierpniu (11,6⁰/₀) i wrześniu (10,7⁰/₀) oraz w październiku (8,4⁰/₀) i listopadzie (6,8⁰/₀). W miesiącach zimowych, od grudnia do kwietnia, ruch turystyczno-wypoczynkowy był już niewielki (łącznie 19⁰/₀). Pomędzy badanymi biurami podróży występowały znaczne różnice w sezonowości obsługi wyjazdów wycieczkowych i wczasowych, co ilustruje rysunek 1b.

Na wycieczki i wypoczynek najwięcej osób wyjeżdżało do miejscowości znajdujących się na Nizinie Mazowieckiej, w bezpośrednim sąsiedztwie Tomaszowa Mazowieckiego, na Wyżynie Małopolskiej i Lubelskiej oraz w Karpatach i na Podkarpaciu (tab. II). Do wymienionych obszarów kierowało się łącznie 80,2⁰/₀ ogółu uczestników ruchu turystyczno-wypoczynkowego. Najczęściej odwiedzano Warszawę (20,7⁰/₀ ogółu obsługanych przez biura podróży osób), Łódź (15,2⁰/₀), okolice Tomaszowa Mazowieckiego (13,2⁰/₀) oraz miejscowości kultu religijnego (14,7⁰/₀), takie jak Częstochowa (6,3⁰/₀), Licheń (3,9⁰/₀), Olawa (3,7⁰/₀), Wambierzyce (0,4⁰/₀) i Niepokalanów (0,3⁰/₀).

3. WNIOSKI

Podsumowując uzyskane wyniki badań należy stwierdzić, że:

— Zakłady pracy wielką wagę przywiązują do organizacji wypoczynku urlopowo-wakacyjnego, a znikomą do wypoczynku świątecznego. Pomimo to zapewniają wypoczynek pobytowy niewielkiej liczbie pracowników i ich rodzinom.

— Organizowane przez zakłady pracy wczasy mają charakter wypoczynku rodzinnego, a udział dzieci w wieku przedszkolnym i szkoły podstawowej osiąga prawie 1/4 ogółu uczestników wczasów.

— Wypoczynek urlopowo-wakacyjny organizowany przez zakłady pracy w 3/4 odbywa się w ciągu dwóch miesięcy letnich, natomiast wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe aranżowane przez biura podróży

w podobnej wielkości (81%) organizowane są przez siedem miesięcy (V—XI).

— Na wczasy z zakładu pracy wyjeżdża się w 3/4 nad morze i w 1/10 w pobliże miasta, natomiast na wycieczki i wypoczynek organizowany przez biura podróży wyjeżdża się głównie do dużych miast, ośrodków kultu religijnego i w góry.

— Zorganizowane formy turystyki i wypoczynku mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego lokują się głównie z trzech dużych miastach (Warszawa, Łódź, Kraków), w pobliskich ośrodkach kultu religijnego (Częstochowa, Licheń, Niepokalanów), w najbliższym sąsiedztwie miasta oraz w mniejszym stopniu nad morzem (szczególnie dla robotników) i w górach (raczej dla ludzi o ponadpodstawowym wykształceniu, którzy korzystają głównie z usług biur podróży), na co wskazuje rys. 2.

— Działające w mieście biura podróży posiadają trzystopniowy zasięg obsługi: lokalny — służący wyłącznie mieszkańcom miasta (badany przez autora), regionalny — dla mieszkańców okolicznych miejscowości (w tym zakresie pełnią one funkcję charakterystyczną dla ośrodka centralnego), krajowy — dla obsługi osób przybywających do miasta (funkcja wyspecjalizowana, o bardzo małym jednak znaczeniu).

Przeprowadzone badania wskazują, że uzyskane w działach socjalnych zakładów pracy i w biurach podróży informacje, pomimo że są obciążone pewnymi brakami i nieścisłościami, stanowią wystarczającą podstawę do analizy orientującej w liczebności i strukturze uczestników, w czasie trwania i w kierunkach zorganizowanych form turystyki i wypoczynku mieszkańców miasta przemysłowego.

Dr Andrzej Matczak
Zakład Geografii Miast i Turyzmu
Instytut Geografii Ekonomicznej
i Organizacji Przestrzeni
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
1 czerwca 1990 r.